

mest sågs som en pragmatisk strategi, att förmögenhet och nätverk var viktigare än individernas önskemål.

Sjuttonhundratalets eliter och sociala mobilitet är långt ifrån färdigutforskat, och mycket av den litteratur som finns att tillgå på området är tämligen ålderstigen. Tyvärr verkar inte alla verk ha kommit med i referenslistan, till exempel saknas Karin Ågrens *Köpmannen i Stockholm: grosshandlares sociala och ekonomiska strategier under 1700-talet* (2007). Språket är lättillgängligt och boken är illustrerad med porträtt av släktingar till Caroline Gother – det enda porträtt som finns av henne är den vackra teckning som pryder omslaget.

Marja Taussi Sjöberg har med *Släkten, pengarna och Caroline Gother* lämnat ett underhållande och intressant bidrag till kunskapen om kvinnors villkor på 1700-talet.

Brita Planck

Charlotta Wolff, *Noble Conceptions of Politics in Eighteenth-Century Sweden (ca 1740–1790)* (Helsinki: Finnish Literature Society, 2008). 136 s.

Charlotta Wolff disputerade för några år sedan på en avhandling om den svenska 1700-talselitens franska kulturella och mentala förbindelser. Det föreliggande arbetet handlar om samma elits "politiska identitet", vilket kan låta som social- eller kulturhistoriskt anstruken studie, men det är väsentligen en begrepps- och språkbrukshistoriskt anlagd undersökning. Wolff ansluter därmed till den livaktiga begreppshistoriska forskningen i Finland. Koselleck skyntar i bakgrunden som teoretisk inspiratör, men mer framskjuten är John Greville Agard Pococks berömda tes om the *Machiavelian moment*, den romerska republikens gemenskap av fria medborgare och som blomstrade så länge den bars upp av medborgardydgd men

till slut korrumpades och övergick i principatets ofria styre. Wolff vill pröva hur långt den pocockska modellen har bäring på det svenska exemplet. Den bortre tidsgränsen är 1740. Den tidiga frihetstiden är mindre intressant ur författarens synpunkt. Det är först i slutet av 40-talet som frihetstiden namnger sig själv och det republikanska momentet blir tydligt, menar hon. Undersökningen stannar 1790. Kulmen på undersökningen blir en intressant analys av Anjala-förbundets efterlämnade dokument. Däremot har författaren avstått från det sannolikt vidlyftiga företaget att spåra inflytandet från franska revolutionen på det svenska politiska tänkandet i samband med mordet på Gustav III.

Det är en stor förtjänst i undersökningen att betydelsen av det romerska politiska exemplet uppmärksammas. Det är förvisso inte den enda inspirationskällan till adelsopposition mot kungamakten, men det har inte uppmärksamats förut för svenskt vidkommande. Roms övergång från kungadöme till republik och sedan från republik till principat eller kejsardöme var en fundamental berättelse i den tidigmoderna politiska diskursen, tolkad i monarkisk eller republikansk riktning alltefter behov. På 1700-talet tog den republikanska tolkningen över, där frihet, dygd och patriotism var honnörsord, och Wolff kan ge åtskilliga exempel på hur detta republikanska paradigm var levande i den svenska eliten. Den romerska dimensionen blir också en del av hennes ambition att påpeka det internationella och kosmopolitiska draget i adels politiska identitet på den inhemska traditionens bekostnad.

När det gäller förekomsten av ett machiavellianskt moment i det svenska sammanhanget konstaterar författaren att det knappast föresvävade adeln att alla landets invånare skulle vara jämlika medborgare såsom Pococks modell föreskriver, på sin höjd bara riksdagens ledamöter och egentligen nog bara det egna ståndets medlemmar. Det är inte att undra på; i adels själva *raison d'être* som feodalt stånd

ligger avgränsningen från den ofrälse delen av befolkningen. Den romerska medborgardygden förbehölls adeln; att utsträcka den till landets alla inbyggare stred i princip mot adelsståndets idé. Visserligen talar Anjala-männen 1788 om "nation" vilket kan låta som om de anammade ett medborgaridé omfattande hela folket, men Wolff antar att "nation" syftar bara på riksdagens ständer. Tydligare är det machiavellianska momentet i analogin mellan det hot friheten i Sverige utsattes för av kungamakten vid olika tillfällen och den romerska republikens kris och undergång när Octavianus-Augustus gjorde sig till *princeps*. Det är intressant att se det pocockska greppet kopplat på det svenska exemplet, men det är inte helt klart om författaren med *Machiavellian moment* avser explicita föreställningar om romersk republikanism hos svensk adel eller bara de politiska fenomen och processer Pocock givit namn åt.

Författaren gör flera begreppshistoriska iakttagelser att notera. Ordet "medborgerlighet" som synonym till patriotism är en sådan. Det står för den allmänt spridda värmen för dygd och samhällsanda som var republikansk till sitt ursprung men inte innebar någon kritik av kungadömet som sådant; själva ordet "republik" betyder ju på 1700-talet bara undantagsvis en styrelseform utan kung, något som hade varit värt att påpeka. Författaren påstår att "senaten" blir ett vanligt ord för rådet under frihetstiden och vill där läsa in en republikansk intention. Här skulle jag vilja ha några belägg för de det språkbruket på svenska; att det brukades på franska och latin är nog klart. Intressant är som nämnts ordet "nation" och även adjektivet "nationell" som uppträder under gustaviansk tid. Författaren resonerar om skillnader i betydelsen mellan "nation" och "folk" och antyder att det förra ordet skulle peka i riktning mot det franska "nationsbegrepp" som föddes med revolutionen.

En mer generell iakttagelse är annars att det inte tillkommer så många nya begrepp under den undersökta tiden. Redan existerande

honnörsord blir mer frekventa och får utvidgad betydelse: medborgare innefattar fler individer inklusive kungen, om också generellt sett inte i adelns språkbruk, folket och nationen likaså. "Frihet" är ett notoriskt löst begrepp, omöjligt att driva tillbaka annat med dess överdrift "självsväld" och använt lika mycket av Gustav III som av frihetstidens koryfée.

Wolff skriver på engelska – vad jag förstår en utmärkt sådan – och hon för också ett intressant resonemang om fördelen med att göra så: det skärper uppmärksamheten på olika möjliga betydelser och på vilka ord som används med intention och vilka som brukas slentrianmässigt. Citaten har alltså översatts till engelska. Men de återges lyckligtvis också på originalspråket i noterna. Det är väl det, ty annars riskerar de att hamna på en utslätad normaliserad nivå där valörer och konnotationer går förlorade. Att citaten återges på originalspråket – svenska, men också franska som ofta förekommer i Wolffs material – är viktigt för att man skall få klart för sig den retoriska atmosfär som omger begreppen. När Tessin prisar den svenska friheten eller Axel von Fersen och Clas Ekeblad diskuterar räckvidden av plikten mot fäderneslandet använder de ord, figurer och syntaktiska konstruktioner som alldeles otvetydigt placerar dem i l'ancien régime och långt från vältaligheten i den radikalare politiska begreppsanvändning som hör till franska revolutionen och kanske också svenska politiska texter utanför den adliga politiska kursen.

Och här ligger en begränsning i Wolffs undersökning. Vad hon studerat är *adelns* politiska språk, och då huvudsakligen en ganska liten krets av adeln, nämligen de främsta företrädarna för frihetstidens partier, de som ofta höll solenna tal och framträtt i officiella roller. Radikalare röster som Carl Fredrik Pechlin och även Anders Nordencrantz, som ju faktiskt hamnade i adelsståndet även han, finns inte med. Och utanför adelns krets fanns politiska personer – en Johan Browallius eller Anders

Chydenius – vilka vid en närmare granskning nog skulle visa sig innehålla andra tonfall och syftningar än hattarnas och mössornas frontfigurer. Författaren är medveten om denna begränsning, och den kan försvaras med syftet att nå en ståndspecifik diskurs, men det blir besvärligt när ståendet är så differentierat och efter hand till stora delar svårt att skilja från den framväxande kategorin ofrälse stånds personer.

Ändå: Charlotta Wolffs begränsade studie – måttlig också till omfånget – är en värdefull forskningsinsats, kompetent utförd med kringssyn och språklig observans och med ett perspektiv – det romerska – på det svenska 1700-talets politiska diskurs som hittills inte exploaterats.

Bo Lindberg

Hans Erik Aarset, *Gjenreiste verdener: senbarokk musikkdramatikk som tverrestetisk scenekunst: Vivaldi – Händel – Rameau* (Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2008). 319 s.

En bok på skandinavisk om 1700-tallsoperaen er en begivenhet, ikke minst når den kommer fra litteraturvitenskapelig hold. Operaforskningen er de siste tiårene fornyet med bidrag fra mange fagområder, og er ikke lenger bare musikkviternes gebet. Boka presenteres imidlertid ikke som et forskningsbidrag, og forholder seg ikke i særlig grad til forskningslitteraturen på området – den er snarere en formidlingsbok, en hyllest fra en operakjenner som kan trekke inn perspektiver fra eget fagområde: drama og teaterpraksis i klassisismens Frankrike.

Aarset ønsker å bidra til gjenoppdagelsen av musikkteatret fra tidlig 1700-tall, et repertoar som lenge har vært glemt, og som er tatt opp igjen først i vår egen tid – i denne forstand handler boka om "gjenreiste verdener". Foruten operaer, kantater og operabal-

letter av komponistene som er navngitt i tittelen, kan vi lese om verk av Johann Sebastian Bach og Carl Heinrich Graun. Det er fint at mer ukjente verk trekkes fram, ikke bare Georg Friedrich Händels berømte italienske operaer. Tittelen viser også til et gjennomgangstema i boka, nemlig intertekstualitet. Musikkdramatikken skriver seg inn i diktningens og billedkunstens historiske motivkrets, og er dermed selv med på å gjenreise verdener. Som Aarset påpeker, er det musikkdramatikken som viderefører den klassiske arven i 1700-tallets scenekunst.

Det intertekstuelle perspektivet har imidlertid begrensninger i møte med et fenomen som er så til de grader *performativt*, og som rettet seg så aktivt mot samtidsomgivelsene. Sunget drama var fra innføringen på 1600-tallet tett integrert i politiske agendaer, men ble også tidlig sentrum i lokale underholdningskulturer. Ingen av delene kommer godt fram i boka. Selv om vi får vite noe om oppsetninger, dekorasjoner, kostymer, koreografi og skjønnsang, og får spredte opplysninger (ofte gjemt bort i fotnoter) om oppdragsgivere, publikum, teaterhus, sangstjerner og økonomi, blir det ikke nok til å gjenreise verdenerne som stykkene ble framført i. Et knapt og generelt kapittel om "sosiale rammer", uten referanser til konkrete aktører på konkrete arenaer, er ikke til stor hjelp.

Aarset vil gi musikkdramatikken en plass i litteraturhistorien, men selv om han unngår den vanlige feilen å lese den som taledramatikk, unngår han ikke å overfortolke stykkene som "verk". Til tross for tidens forsøk på librettoreform og ansatser til kanonisering av enkelte diktere, for eksempel av Metastasio som "den moderne Sofokles", ble musikkdramatisk poesi resirkulert og redigert fritt i nye settinger. Komponistene gjenbrakte egen og andres musikk i nye forestillinger. Aarset unnskylder Händels og Vivaldis lån med "tidspress", men sannheten er at man ikke var særlig opptatt av verkenes originalitet.